

מקור
13676

פרק כ"א

החכם בחכמתו

(תכן עניני הפרק)

מקור
13676

ס ע י פ

- (א) . השקפת הרב רבי מענדלי על גאוני ליטא וספריהם . - ספור הרב על הגאונים בעל "קצות החושן" ובעל "נתיבות המשפט" . - על דעת הרב, יתרון לשכלול איכות כל ספר ושלמותו, כשהמחבר עני, וביאר דבריו . -
- (ב) התאונן הרב על גדולי ליטא על שיהעסקו מעט, בערך, בשו"ע חלק אורח חיים . - דברים נכבדים בענין זה, וההשקפות בדורות הראשונים על קובצי ההלכות . - הערה שלי בענין זה . -

א.

בהמשך השיחות שבין הרב רבי מענדלי ובין אבא מרי נסבה שיחה על גדולי חכמי ליטא וערך ספריהם ;
וואמר הרב, כי אם בכלל, ספר כל אחד מהגדולים נכבד לעצמו, ובכל אחד ניכר כשרון של המחבר, אם מעט ואם הרבה, ובכולם ניכרת יגיעת בשר ורוח — אך הוא (הרב) מכיר בסגנון הדברים וההסבר, וכן מצד הסדור והמערכה בכלל, איזה ספר נערך והוכן במתינות ובבקורת כפולה ומשולשת מאת המחבר או מחכמים וולתו טרם נדפס, ואיזה נדפס סמוך ליצירתו, כלומר, כמו שיצא מיד המחבר בשעה שהרה והגה את הדושו והעלה אותם על ספר ומסרו לדפוס, כל פעולה תכופה לחבירתה, אחת אחר אחת, בלא שביתה ובלא הפסקה;
והסביר הרב את ההבדל אשר בין תכונות אלה הספרים, שהוא כמו הבדל

המסע בדרך סלולה חצי (שאססע) ובין המסע בדרך לחה ורפובה המלאה בצה ומימ
מתרבק, ועוד בה מעלות ומורדות מגבעות עמקים, הרים וסלעים, — ;

"כי אעפ"י שבשתייהן יגיעו אל המקום הנוער, אך בעוד אשר בהראשונה
יבאו בשלמות הגוף ובסנותו, ברוח נכונה ובנפש שוקטה, וגם לעת הנוער
ונחשב מקודם ; —

"הנה בהשניה יבאו בגוף מעונה ומטרד, וכמליצת ההמון "בעצמות שבורות",
ואין קץ לעיפות וליגיעת הרוח ולעמל הנפש ומרדת הגוף כולו, ועוד — באחור זמן
מכפי שהדרך הסלולה דורשת ;

"וכך הדבר בהכונת העסק והעיון בשני ספרים הנזכרים: זה הספר המבוקר מאת
מחברו, טרם נדפס, אחת ושתיים ושלש — אז לכד מחרת וזכות גוף החדוש או
הבאור אשר יצא מצורף ומוזקק ומשוכלל — עוד יערכו הדברים בסגנון נוח ובהסבר
קל, באופן שהמעין בו ישיג את התכלית הנרצה — לדעת את אשר יעין —
נוח וקל ומהיר, ולא יתעכב עליו הרבה למען לתפוס ענינו ולהשיג חרושו או
פירושו ובאורו ;

"ולא כן זה הספר אשר בו נדפסו הדברים כמו שיצאו מיד המחבר בתחלת
יצירתם, בהדפסה תכופה לכתיבת הספר — ספר כזה אי אפשר כלל שיובנו דבריו
בנקל בלא יגיעת בשר ורוח ;

"וזה הוא, מפני כי מטבע תכונת האדם וכחות נפשו — בעת שמחדש דבר
בכתב אין משים לב לצחות הלשון ולשכלול סדורו ומערכתו של אותו הדבר, כי אם
על נופו ועקרו של החדוש המתרוצץ במוחו, ומכוין רק להוציאו מרעיונו ולהעריכו על
הגליון, אף כי באיזו תמונה ומערכה שהיא ובאיזה סגנון שהוא ; ויושר הסגנון ושכלול
הלשון וסדור הענין ומשטר הדברים יבאו אחרי כן בעת שרעיונו של המחבר כבר נת
משאוגו של יצירת החדוש והבאור, והוא כבר חפשי ממרדת הוצאת הדברים ממוחו
על הגליון, והוא עתה מסור כולו אך לסדורו, לצחות לשונו ולהערכתו, דבר על אפניו
בהסבר קל ונוח וכדומה תקונים שונים, למלא, לחסר, להוסיף ולגרוע, ליפות
ולשכלל וכו' ;

"אבל אם את אלה לא יעשה להספר, רק מניחו כמו שיצא במרדת הרעיון
בפעם הראשונה בעת שהוליד את הדברים במוחו, אז בהכרח שיגרום הספר להמעין
מרדת הגוף ועמל הנפש ושלילת זמן יתירה ; ומפני זה לא ימשוך הספר את לב
המעין להתמיד בו ולשקוד עליו בחשק לבב. —

ובהדי שותא על ענין זה, סיפר הרב לאבי את אשר שמע ביחש רעיון זה שהעיר

הוא עליו מהגאון בעל "קצות החושן" א, כי פעם אחת נודמן הגאון הזה עם מכרו וידידו הגאון רבי יעקב מליסא, מחבר ספר "נתיבות המשפט"; ושני אלה הספרים מיוכרים בבאורים והדושים לשו"ע חושן המשפט, ושניהם יצאו לאור כמעט בעת אחת;

"אך הספר "קצות החושן", אך יצא לאור, נתקבל בחיבה יתירה מכל חכמי התורה וכפירת הלומדים בכל המדינות, ויהי להם לעונג ולנעימות ולמשוש נפש; והספר "נתיבות המשפט", אם כי נתקבל בכבוד, אך לא באותה ההתפעלות ובשמחת הנפש ובחפץ לב כמו הספר קצות החושן, כי אם במנוחה שלמה ובהדרת כבוד למחברו, ותו לא. ובעל הספר (נתי"מ) ידע מזה וישמור הדבר בלבו.

"וכאשר נודמנו המחברים יחד, אמר בעל "הנתיבות" לבעל "קצה"ח" בהמשך הדברים: "הן אתם ידעתם, כי לא נופל ערך ספרי מערך ספרכם בכל הענינים, וכן אשאל מכם להבינני, למה זה חרדו כל כך בעולם הלומדים בהתפעלות ובשמחה לספרכם שלכם, ועוד היום לא ימנעו מלהגות בו באהבה ובתענוג, מהגעגעים עליו וכמו מתרפקים עליו באהבה — בעוד אשר את ספרי שלי פגשו וקבלו ברוח שוקטה ושאננה, ובאיזה ערך גם בקרירות נפש מעטה, וגם היום יתעסקו בו כמו בכבוד קצת?"

"ויען לו בעל קצה"ח ויאמר: בתשובה לשאלתכם אשיב בשאלה אני מצדי, ועל דעתי, שאלתי זאת לתשובה תחשב: "אשאלכם שאלה קטנה לסדר היום שלכם: "למתי באיזו שעה בערך תשכימו קום בבקר, ובמה תתעסקו אז?"

"ויען בעל הנתיבות: "דרכי להשכים קום בערך השעה החמישית בבקר, ויען כי אז אחוש עצמי ביותר במנוחת הגוף ובזכות הרעיון, על כן אשב ללמוד במקום שהפסקתי אתמול, זאת אומרת — בענין חדש, ואז קרוב למצוא איזה דבר חדש או באור נכון וכדומה, וארשום אותו לי".

ויאמר לו בעל קצה"ח: הנה גם אני דרכי להשכים קום בערך שעה חמישית, וגם אני אבא חשבון כאשר תחשבו אתם, כי יען כי אז אחוש עצמי ביותר במנוחת הגוף ובזכות הרעיון, אשב ללמוד;

"אך בואת שונה דרכי מדרככם, כי תחת אשר אתם תתעסקו אז, כפי שאמרתם,

(א) אז בעת שמעי את הספור לא דקדקתי על פרטי מקור השמועה, אם שמע הרב זה מבעל קצה"ח עצמו או דק משאו; וידוע, דהרב נולד בשנת תק"נ ובעל קצה"ח נפטר בשנת תקע"ג, והי' לפי זה אז הרב כבן כ"ג שנה, ועם זה הי' בעל קצה"ח חי במדינת גאליציען, והרב — במדינת רוסיא הלבנה, כפלך מאהלוב;

ולכן מזה ומזה יותר קרוב לתפוש בלשון אחרון, כי שמע הרב את הספור רק מ ש מ ו של בעל קצה"ח, ולא ממנו בעצמו. —

במקום שהפסקתם אחמול, בענין חדש והלכה חדשה — אני לא כן עמדו, כי אם אעבור
או על משנתי מאת מול, כלומר, על מה שחדשתי ורשמתי בלמודי את מול,
ואז קרוב לודאי, כי אמצא מה לתקן את הענין או החדוש גופו ואת הגיונו ואת הסגנון
והמשך הלשון ולעשות אותם לנוחים וקלים וצורפים; ולפעמים אבנה מחדש את המערכה
כולד, את כל מערכת החדוש או הבאור; ואם אניהה בבנינה הקודם, אשתדל לשכללה
ולצרפה כצורף כסף, וכל כך אשלימה ואזקק אותה, עד כי דבר החדוש והבאור יצא צרוף
ומזוקק, מנופה ומשוכלל, וגם סגנון הלשון והסבר הענין יבא נוח לעיון וקל להבין ומושך
את הלב:

"וזה כל משאת נפש המעין, שלא יהא דרוש לייגע את מוחו ולצמצם בכח את
רעיונו להשיג ולהבין את הדברים אשר לפניו, וכל מה שיותר קל לעיון ויותר נוח לרעיון
נעשה יותר רצוי לנפש ומתקבל באהבה ונמשך חסד;
"ואת המדות האלה מצאו הלומדים בספרי, ועל כן נעשה נוח ורצוי לכל המעינים,
ועל כן נתקבל באהבה וברצון ובחיבה יתירה כיום הזה!" (א).

ואף גם זאת הביע הרב את דעתו בדבר מדרגות המעלות לכל ספר, כי אחת
הסבות הגורמות שלמות כל ספר, שכלולו וסלסולו, היא. העניות, כלומר, אם
המדרב עני וכיסו ריק ואין ידו משגת מהר הוצאת ההדפסה, כי אז ברצון או שלא ברצון
יתעכב הספר תחת ידו כשהוא בכתובים זמן רב עד אשר ישוג מוצא לכסף, ובין כה
ישום עינו עליו, יבקרנו, יגיהנו, יתקנו, יגרע ויוסף, כפי אשר ימצא בכח כשרונו וכפי
אשר ימצא לטוב להענין בכל פרטיו, עד אשר יצא זך ונקי ומשוכלל; ולא כן אם המתבר
עשיר, כיסו מלאה וידו רחבה להוצאת הדפוס, אז תיכף לכתובתו — הדפסתו, וכמוכן,
אי אפשר לצאת מצורף ומשוכלל מיד המתבר בפעם הראשונה, וכפי שנתבאר. ונסיון זה
הורה בכמה מחברים. —

ב.

פעם אחת, בהמשך שיהותיו של הרב עם אבא על ערכם של הכמי ליטא, הרבנים
המפורסמים וגדולי המחברים, הביע הרב את תלונתו, אשר כפי שיראה לדעת מספריהם

(א) מעין רעיון זה בקצור נמרץ כתב בשורת חות יאיר סימן ט', כי הט"ז ומגן אברהם לא
כתבו מהדורא בתרא לספריהם, ועל כן לשונם מגומגם, ולפעמים אין הענינים בהם מבוררים
למדי וכו', עכ"ל. —